

ФИЛОСОФИЯ

УДК 1(091)

ТРАНСФОРМАЦИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ОРИЕНТАЦИЙ У ГРАЖДАНСКО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДУМЦЫ БЕЛАРУСИ ЭПОХИ РАННЕГО СРЕДНЕВЕЧЬЯ¹

канд. филос. наук, доц. В.Б. ЕВАРЮСКИ
(Институт философии НАН Беларуси, Минск)

Разглядаецца працэс усведамлення сярэднявечнай супольнасцю Усходняй Еўропы сваёй цывілізацыйнай адметнасці на працягу XI–XV стагоддзяў. Раскрываецца механізм з’яўлення канфесійнай афіліяцыі з этнічнымі асаблівасцямі, што выклікае з’яўленне ў разглядаемы перыяд феномена “сярэднявечнага нацыяналізму”. Прасочваецца сувязь развіцця дадзенага феномена са зменай агульнай геапалітычнай структуры гэтага рэгіёна, калі да пачатку XIII стагоддзя вось Поўнач – Поўдзень змяняецца на вось Заход – Усход. На час знікнення Кіеўскай Русі можна весці гаворку пра нараджэнне пэўнага асобнага палітычнага ўтварэння, якое ўсведамляла сваё адрозненне ад іншых грамадстваў праз самастойную мову і ўласнае веравызнанне. Гэты феномен можа быць разглядаваны ў якасці аднаго з элементаў той спадчыны, што пакінула Кіеўская Русь сваім нашчадкам. Калізія старажытнарускай айкумены, якая адбылася пасля нашэсця Батыя і спусташэння Кіева, высунула на першы план этнічнае адзінства і адсунула на другі план кананічныя рознагалосці. Такім чынам, “народ рускі” больш наблізіўся да вобраза своеасаблівай псеўданацыі.

Уводзіны. Разглядаючы вынікі развіцця палітычнай культуры, што сфарміравалася ва ўмовах Старажытнай Русі (у склад якой уваходзілі тры буйныя кангламераты: Кіеўская Русь, Русь Наўгародская і Полацкая Русь), можна адзначыць, што ў адрозненне ад Заходняй Еўропы на прасторы гэтага рэгіёна ўжо з моманту набыцця Руссю пісьменнасці (прыкладна пачатак XI ст.) магчыма казаць аб станаўленні тэндэнцыі да адасаблення гэтай геапалітычнай адзінкі, г. зн. аб імкненні будаваць тут дзяржаўную ідэалогію на аснове своеасаблівага “сярэднявечнага нацыяналізму”, падобнага па спосабу пабудовы вылучальнага прынцыпу да сучаснага нацыяналізму (які з’яўляецца прадуктам буржуазных рэвалюцый).

Прыкладам такога ранняга палітыка-ідэалагічнага ўтварэння можа служыць “народ рускі”, які па сваёй генезе з’яўляецца ўнікальным феноменам у феадальным свеце. Механізм кшталтавання рэфлексійнай асновы “народа рускага” відавочна адлюстроўвае наступная цытата з Хронікі Георгія Амартола, улучаная ў першую рускую хроніку “Аповесць мінулых гадоў”: “Глаголеть Георгий в лѣтописыѣ: “Ибо комуждо языку овѣмъ законъ исписанъ есть, другимъ же обычая, зане незаконнымъ отечествомъ мнитъся” [1, с. 14].

Прадстаўленая такім чынам этнічная падаснова існавання “народа рускага” ўпісваецца ў канон звычайнага права, калі людзі адрозніваліся паміж сабою першым чынам зыходзячы з таго, па якім законе яны жылі і якіх традыцый трымаліся. Не важна, што ў розных кодэксах было мала пэўных адрозненняў, істотна тое, што тыя адрозненні дэклараваліся. Дадзены канцэпт “сярэднявечнай нацыі” меў пад сабою і іншае апірышча. “Народ рускі” яднала не толькі агульная мова, але і вера, дакладней, канфесія – праваслаўе.

Ідэалогія патрабуе ідэалагаў, г. зн. пісьменных людзей, здольных лагічна выкладаць свае думкі, весці палеміку, пераконваць іншых. Толькі пасля гэтага наступае час для арганізатараў, якія могуць нават механічна распаўсюджваць дактрыну або, захаваўшы яе ў якой-небудзь форме, трансліраваць у часе. І тут нам даводзіцца паўтарыць адну з банальных ісцін старажытнарускай гісторыі: адзінымі пісьменнымі людзьмі (здольнымі не толькі пісаць, але і выразна выкладаць свае думкі) былі праваслаўныя святары і манахі, для якіх (так ужо склалася) галоўнымі зямнымі ворагамі былі “няверныя”, да якіх аўтаматычна далучалі вернікаў каталіцкай царквы. Так у старажытнарускай духоўнай культуры ўпершыню паўстае выява “палітычнага ворага” і робіцца лёсавызначальны крок на шляху да палітычнага адасаблення ў пэўных этнічных межах.

Істотны момант, які можа быць звязаны з уплывам візантыйскай культуры на фарміраванне старажытнарускага светапогляду і набывае адмысловае значэнне да сярэдзіны XII стагоддзя – гэта атаясамленне спавядання той або іншай веры (або варыянта адной веры) з прыналежнасцю да вызначанай эт-

¹ Артыкул падрыхтаваны пры падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў, праект Г14-099 «Когнітивное пространство Восточной Европы: историческая динамика центров инкультурации и трансграничного взаимодействия».

нічнай супольнасці. Такі перанос акцэнта з кананічнай спрэчкі з нагоды вытлумачэння таго або іншага евангельскага палажэння на этнічнае непрыманне носьбітаў іншай веры адыграў вялікае значэнне ў далейшым ва ўзвядзенні меж паміж еўрапейскімі этнасамі і нацыямі. Наогул пры аналізе функцыянавання рознага роду “ерасей” (знаходзячыся па-за тэалагічным кантэкстам, напэўна, карэктней зваць іх варыянтамі спавядання адзінай веры) у хрысціянскім веравучэнні можна назіраць цікавы феномен, як тэарэтычная па сваёй сутнасці спрэчка з нагоды вытлумачэння тэксту Святога Пісання становіцца магутным фактарам сацыяльнай мабілізацыі, а пасля даволі кароткага часу стварае моцную падаплёку міжнацыянальных і міжцывілізацыйных калізій расколу. Пры гэтым неяк неўзаметку сама сутнасць спрэчкі сыходзіць на другі план. Аналізуючы, напрыклад, функцыянаванне антылацінскай палемікі ў старажытна-рускай культуры, можна заўважыць як галоўнае (той жа прынцып *Filioque*) змешваецца тут з другарадным і неістотным з пункту гледжання боскіх ісцін, а кананічныя рознагалосці часцяком блытаюцца з непрыманнем рэгіянальных асаблівасцей, мала звязаных са спавяданнем хрысціянства.

Расійскі гісторык А.М. Папоў, аўтар працы “Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений против Латинян”, наступным чынам характарызуе дадзены феномен:

“Нельга адмаўляць, што пад уплывам візантыйскіх палемічных сачыненняў складаліся погляды пісьменных людзей, старадаўніх рускіх начотчыкаў, якія ў сваю чаргу праводзілі іх у народныя масы. У дадзеным выпадку вельмі рэзкае асуджэнне лацінскага Захаду, прасякнутае ў візантыйскіх сачыненнях духам нецярпімасці, натуральна павінна было спрыяць замкнёнасці, адчужанасці Русі ад усяго іншаземнага, іншавернага. Шмат з таго, што было выказана ў палемічных помніках старажытнага перыяду, паўтаралася на працягу цэлых стагоддзяў у шматлікіх рукапісных сачыненнях, перайшло ў старадрукаваныя кнігі (паміж іншым і ў Кормчую кнігу) і такім чынам становілася агульным перакананнем, здабыткам. Звыш таго, візантыйскія палемічныя сачыненні XII–XVI стагоддзяў уплывалі на рускае грамадства яшчэ з іншага боку. За невялікім выключэннем усе яны дзівяць адным уласцівым ім характарам – змешваннем асноўных, непарушных дагматаў хрысціянства з абрадамі, з мясцовымі звычаямі. Істотнае ад неістотнага ў справе веры ў іх не размежавана, так што побач з догматам аб Св. Троіцы стаяць пытанні аб нячыстай ежы, аб нашэнні пярэсценка лацінскімі біскупамі, аб перстапакладанні, маляванні абразоў, аб спеве алілуя, аб стрыжэнні барады і г.д. Наўрад хто будзе сцвярджаць, што падобнае “змешванне” мінула бяследна для старажытнай і сучаснай Русі!” [2, с. 15].

Асноўная частка. Улічваючы той уплыў, які мела як для лёсу Беларусі, так і для развіцця яе грамадска-палітычнай думкі наша сталае ўцягнутасць у гэтую апранутую ў рэлігійнае адзенне спрэчку паміж Усходам і Захадам, варта хаця б рыскамі пазначыць яго дынаміку, каб паўней прадставіць той яе кантэкст, які ўвайшоў у культуру Вялікага Княства Літоўскага.

Пачатак дыскусіі паміж Усходам і Захадам па пытаннях веры звычайна звязваюць з імёнамі двух канстанцінопальскіх патрыярхаў: Фоція (нарадзіўся ў 820 г.) і Міхаіла Керуларыя (*Keroularios*) (1000–1059). Патрыярх Фоцій першы з візантыйскіх іерархаў заявіў аб памылках Рымскай царквы. У прыватнасці, у Акруговым Пасланні (*Εγκύκλιος ἐπιστολή Εγκύκλιος ἐπιστολή*), датаваным 867 годам, прыводзіцца спіс гэтых адступленняў ад ісцін веры, якія пакуль налічваюць толькі пяць пунктаў: суботні пост; аднясенне пачатку Вялікага посту да сярэдзіны першага тыдня Вялікага посту (а не трыма днямі раней, як на Усходзе); цэлібат у адносінах да ўсяго кліру; забарона святарам, якія не з’яўляюцца біскупамі, здзяйсняць абрад канфірмацыі і, нарэшце, даданне *Filioque* да Сімвала Веры. Спіс гэтых абвінавачванняў быў значна пашыраны праз дзвесце гадоў Міхаілам Керуларыем, які не толькі пісаў выкрывальныя лісты. Ён распачаў шэраг практычных мерапрыемстваў. У прыватнасці, ён загадаў выкрэсліць імя Папы Рымскага з дыпціхаў. Яго прыкладам кіраваліся іншыя ўсходнія іерархі. Што датычыцца спіса абвінавачванняў, то ў найбольш знакамітым сачыненні Керуларыя, у яго “Пасланні да патрыярха Антыяхійскага Пятра”, ён быў пашыраны да дзевятнаццаці. Менавіта тут упершыню з’яўляюцца абвінавачванні супраць лацінян ва ўжыванні праснакоў. Тым не менш, як і папярэднія пасланні Фоція, працы гэтага візантыйскага патрыярха па-ранейшаму працягваюць заставацца ў рамках кананічнай дыскусіі. Аднак да канца XI стагоддзя ў візантыйскай пісьменнасці з’яўляецца сачыненне пад назвай “Περὶ τὸν Φράγγων καὶ τὸν Λοττων Λατῶν”, якое змешчана ў славянскай Кормчай пад загалоўкам “Аб фразях і аб іншых лацінянах”.

Можа, упершыню з пачатку гэтай дыскусіі, якая ў наступным стала адной з галоўных прычын падзелу адзінай культуры на Заходні і Усходні кампаненты, адбываецца атаясамленне “ерэтычных” памылак (уяўных або праўдзівых, дадзенае пытанне выходзіць за межы нашай кампетэнцыі) царкоўных служак, якія падпарадкоўваліся Папе Рымскаму з іх паствай, а самі гэтыя памылкі пачынаюць тлумачыцца як вынік уплыву варварскай культуры, якая сказала правільнае развіццё адзінай хрысціянскай веры ў межах Рымскай імперыі. У вуснах аўтара сачынення “Аб фразях...”, візантыйца па паходжанні, тлумачэнне скажэнняў у веравызнанні ўплывам чужой яму культуры (якая нават па назве (варварская) *argior* атаясамліваецца з дзікасцю і невуцтвам) можна разглядаць як непазбежнае. Аднак перанясенне гэтых думак з візантыйскай на старажытнарускую глебу непазбежна набывала некалькі іншае гучанне і несла выдатны ад пратаграфа сэнс, бо ўсе гэтыя варварскія плямёны, гучанне якіх мела для візантыйцаў хутчэй абстрактны характар, былі больш чым рэальныя для палітычнай і духоўнай эліты Старажытнай Русі.

Гістарычна няслушным было б чакаць ад старажытных русічаў успрымання немцаў і іншых “лацінскіх” народаў як варвараў, якія адсталі ад іх па гістарычным развіцці. Хутчэй было выказаць здагадку што гэтыя народы (з якімі, дарэчы, і Кіеўская Русь, і Полацкія, і Смаленскія землі мелі шырокія палітычныя, матрыманіяльныя і эканамічныя сувязі) разглядаліся з пункту гледжання арыгінальнага сэнсу тапоніма “немцы” як людзі дзіўныя, якія размаўлялі на незразумелай мове і ў большасці сваёй не разумелі родную для мясцовага насельніцтва мову. Так, візантыйскі снабізм, які ўвасабляў кананічныя рознагалоссі з недахопам культурнага развіцця, пры пераносе на старажытнарускую глебу становіцца зручнай глебай для падмацавання аўтарытэтам царквы існуючых у насельніцтва некаторай часткі земляў гэтых ксенафобскіх настрояў па стаўленні да чужакоў.

Найбольш выразна такое змешванне акцэнтаў відаць на прыкладзе “Паслання Нікіфара мітрапаліта Кіеўскага да князя Уладзіміра, сына Усевалада”. Сучасны пераклад гэтага тэксту з каментарамі быў выдадзены В.В. Мільковым у Інстытуце філасофіі Расійскай Акадэміі навук у 2000 годзе [3, с. 35]. Ліст Нікіфара адрозніваецца сухасцю выкладу і адсутнасцю палемічнай патэтыкі, тут амаль не прысутнічае наступальны характар. Па высновах В.В. Мількова, “...тут абвінавачванні лацінян не служаць падставай для крайніх рэкамендацый, забараняючых усякіх зносіны са схізматыкамі. Кампіляцыя больш нагадвае даведку для азнаямлення з сутнасцю праблемы” [3, с. 35]. Як мяркуе расійскі філосаф, цікавасць да праблемы міжрэлігійных адносін магла быць выклікана нейкім наспеўшым запатрабаваннем, напрыклад, сумневам, узнікшымі напярэдадні пагаднення з католікам Каламанам, каралём венгерскім, або падрыхтоўкай нейкіх палітычных акцый, якія непасрэдна датычылі змен у рэлігійнай палітыцы дзяржавы [3, с. 39]. І з нагоды сутнасці заходніх суседзяў мітрапаліт Нікіфар дае свайму князю даволі ясны адказ, складзены ў духу прааналізаванага намі вышэй слова “Аб фразях і аб іншых лацінянах”.

“Ты спрашивал, благородный князь, – піша Нікіфар, – как были отторжены латиняне от святой соборной и правоверной церкви. И вот, как и обещал твоему величеству, я поведаю эти причины. Поскольку великий Константин, от Христа принявший царство и христианство, превратил Римское царство древнего Рима в Константинополь, то было 7 святых вселенских соборов. И на семь соборов папы древнего Рима и те, кто были в их свите, либо сами прибывали, либо своих епископов туда присылали. И единство, и единение имели святые церкви, говоря (проповедая) и думая одно и то же. Потом же овладели древним Римом немцы и обладали землей тою. И по прошествии малого времени старые и правоверные мужи, которые хранили и придерживались законов Христовых и святых апостолов, и святых отцов, отошли [от них]. После их смерти через малое время, не поддержав тех, впали они в немецкую ересь и в различные многочисленные грехи, и отказались от божественного закона, и по причине тех грехов впали в явное жидовство. И не захотев по многим советам иных церквей оставить творимое ими зло, отвергнуты были от нас” [3, с. 114].

Пры ўсёй прыкметнай падобнасці разваг Нікіфара на класічныя візантыйскія ўзоры ў яго светапоглядзе бачныя вельмі істотныя навацыі. Уся гісторыя супярэчнасцей у рускага мітрапаліта губляе рэальныя гістарычныя арыентацыі і пераўтвараецца ў прыгожую легенду. Першым чынам аднясенне пачатку гісторыі схізмы да часоў царства Канстанціна Вялікага (каля 285–337) выкарыстоўваецца Нікіфарам для прадстаўлення заснаванага ім Канстанцінопаля як законанага сусветнага цэнтра. Канстанцінопаль для Нікіфара – гэта новы Рым, які пераняў ад Рыма старога пальму першынства. Другая думка, якая выцякае з Паслання, – гэта фатальная роля немцаў, прышэсце якіх спрыяла таму, што гарады пакінулі “прававерныя мужы”. Як следства гэтага, новыя яго насельнікі (немцы) загразілі ў сваіх памылках і “па прычыне тых грахоў запалі ў відавочнае жыдоўства”.

Такім чынам, у свядомасці старажытнарускай палітычнай эліты пачынае ўкараняцца новая геапалітычная карціна, якая па шматлікіх параметрах падобная да сучаснай. Яе аснова – цвёрды падзел свету на Запад і Усход. Прычым гэтае дзяленне ўжо на дадзеным, досыць раннім этапе набывае эмацыйную афарбаванасць. Неабходна таксама мець на ўвазе, што Вялікая Схізма гістарычна супала з пачаткам новых лакальных момантаў у дынаміцы светапоглядных арыентацый старажытнарускіх грамадстваў. Істотным імпульсам для гэтых дынамік была таксама змена сістэмы светабудовы Усходняй і Цэнтральнай Еўропы. Вынікам развіцця гэтай сістэмы была, з аднаго боку, істотная пераканфігурацыя той гістарычнай прасторы, якую займала Старажытная Русь, а з іншага – з’яўленне істотных момантаў дыферэнцыяцыі гэтай прасторы знутры.

Адным з сімвалаў старажытнарускай цывілізацыі, тых метафарычных кропак, якімі і цяпер пазначаецца яе культура, з’яўляўся “шлях з вараг у грэкі”. Спрадвеку першапачатковая дзяржаўнасць, якая ўзнікла на ўсходнеславянскіх землях, разглядалася як нейкі шлях, што звязаў сярэднявечную Скандынавію з Візантыяй. На жаль, акрамя старажытнарускіх летапісаў у айчынным пісьмовасці гэтая геапалітычная канфігурацыя практычна ніяк не зафіксаваная.

Аднак зварот да скандынаўскіх крыніц (у прыватнасці, да скандынаўскіх (ісландскіх) каралеўскіх саг) дае нам дадатковы матэрыял для аналізу. Гэтыя літаратурныя помнікі, якія яшчэ некалькі гадоў таму назад былі практычна недаступныя для шырокага кола даследчыкаў, сістэматызаваныя, перакладзеныя на рускую мову і з шырокімі аўтарскімі каментарамі, былі выдадзеныя расійскай даследчыцай Т.М. Джаксон.

Цікавы матэрыял для разумення скандынаўскага ўплыву на фарміраванне геапалітычнай канфігурацыі Старажытнай Русі дае таксама апошняя кніга Т.М. Джаксон, названая “*Austr Í Gördum: древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках*” [4]. Паспрабуем прааналізаваць паданні старажытных скандынаваў аб месцазнаходжанні Старажытнай Русі.

“Апісанне Зямлі І” (апошняя чвэрць XII ст.) ахапляе чатыры гарады – Кіеў, Ноўгарад, Полацк, Смаленск: “Еўропай завецца трэцяя частка зямлі, яна размешчаная ў дзвюх з васьмі частак гарызонту, заходняй і паўночна-заходняй, і цягнецца да паўночнага ўсходу. Ва Усходняй Еўропе знаходзіцца Гардарыкі, там ёсць Кэнугард (Кіеў. – *В. Е.*) і Хольмгард (Ноўгарад Вялікі. – *В. Е.*), Палтескья і Смалескья” [4, с. 130].

У скандынаўскіх сагах для пазначэння Русі ўжываліся два тапонімы: *Garðar* (Гардар) і *Austrvegr* (Аўстравегр). З іх тэрмін *Garðar* (існавалі розныя яго мадыфікацыі) з’яўляецца найболей старажытным. Паводле Т.М. Джаксон, гэтае слова ў Старажытнай Скандынавіі мела наступныя значэнні: 1) агароджа, плот, умацаванне; 2) двор, абгароджаная прастора; 3) двор, валоданне (княжы двор), невялікае валоданне, зямельны ўчастак, сядзіба (у Ісландыі), хата (у Нарвегіі). Відавочна, што гэтае слова па сваім вымаўленні паходзіць на рускае слова *горад*, хоць у скандынаўскіх мовах для пазначэння гэтага тыпу селішча выкарыстоўваюцца іншыя найменні. Спрабуючы вырашыць гэтыя супярэчнасці, Т.М. Джаксон прыводзіць цэлы шэраг гіпотэз, якія тлумачаць гэты феномен, і падсумоўвае разгляд сцвярджаннем, што гэта былі ўмацаваныя селішчы, але не гарады ў пазнейшым разуменні [4, с. 130].

Дадзеная выснова можа быць супастаўлена з нашымі даследаваннямі ролі і функцыі горада ў старажытнарускім грамадстве. Варта адразу адзначыць: тое, што этымалагічна азначае абгароджанае месца, у розных тыпах грамадства выконвала розныя функцыі. Так, у Старажытнай Грэцыі гарады першапачаткова фарміраваліся як крэпасці, дзе навакольныя сяляне хаваліся ў выпадку блізкай ваеннай небяспекі [5, с. 130]. Што датычыцца Старажытнай Русі, то мы можам убачыць тут гарады, прынамсі, двух тыпаў: нароўні з горадам-хованкай былі тут і гарады-ўмацаванні. Гэтыя гарады-крэпасці будаваліся пераважна не для сховішча мясцовага насельніцтва, а як нейкія кантрольныя пункты на водных і сухапутных дарогах для абароны найбольш небяспечных іх участкаў. Акрамя таго, гэтыя гарады ўяўлялі сабой своеасаблівыя факторы, дзе маглі спыняцца купцы, захоўваць свае тавары, здзяйсняць гандлёвыя ўмовы і г.д. Гэтыя ж населеныя пункты з’яўляліся рэзідэнцыямі старажытнарускіх князёў, дзе яны здзяйснялі суд і куды ім звязілася даніна васальнымі плямёнамі. З пункту гледжання гэтых нашых разваг можна прасачыць сувязь першапачатковага скандынаўскага назова старажытнарускага *Garðar* з пазнейшым *Austrvegr* (Усходні шлях), бо з пункту гледжання варагаў-вандроўнікаў менавіта гэты ланцужок гарадоў-крэпасцей, які ахоўваў водную дарогу ў Візантыю, уяўляў сабой усю Старажытную Русь.

У 1159 годзе ў вусці Заходняй Дзвіны з’явіліся немцы, пачалася кампанія крыжакоў па засваенні Прыбалтыкі. Дагэтуль спарадычныя кантакты земляў Старажытнай Русі з *Rex Romana* пачалі перарастаць ва ўстойлівыя сувязі. Так, Русь як краіна гарадоў, выцягнутая з паўночнага захаду на поўдзень, пачала ператварацца ў тэрытарыяльную адзінку з устойлівай восьсю з усходу на захад. Мы ўжо неаднаразова адзначалі, што старажытнаруская пісьмовасць амаль нічога не распаўвае аб руска-скандынаўскіх сувязях у разглядаемы намі перыяд. Усе ўзгаданні аб гэтых кантактах у скандынаўскіх крыніцах знаходзяцца ў такіх сярэднявечных помніках, як сагі і гістарычныя хронікі. Час не захаваў, напрыклад, ніякіх юрыдычных дакументаў, якія фіксуюць гэтыя адносіны. Аднак, улічваючы роднасны характар гэтых сувязей, такіх дакументаў магло і не быць. Што датычыцца немцаў, то для старажытных русічаў гэта былі ўжо не сваякі, а суседзі, і падыходы да адносін з імі былі зусім іншымі. Аб гэтым сведчыць, у прыватнасці, цэлы шэраг дамоў рускіх князёў з немцамі. Яны фіксавалі дасягнутае паразуменне ў духу звычаёвага права. Найстарэйшым з захаваных дакументаў падобнага характару з’яўляецца “Мірная грамота новгородцевъ съ нѣмцами”. Галоўная мэта гэтага дакумента – забяспечыць бяспеку гандлёвых адносін. “Первое, – гаворыцца ў дамове, – ходити Новгородцю послу и всякому Новгородцю миръ въ Нѣмечьскоу землю и на Гъцкъ берегъ: тако же ходити Нѣмчымъ и Гътяномъ въ Новѣгородъ безъ пакости не обидимъ выкимъ же” [6, с. 25].

Такім чынам, гандлёвыя і прававыя адносіны Старажытнай Русі з лацінскім светам уступалі ў супярэчнасць з тымі светапогляднымі арыентацыямі, што навязваліся ёй праваслаўным духавенствам, якое атаясамлівала этнічнасць і канфесію. Пры гэтым, як тое неаднаразова адбывалася і потым, гэтыя два антаганістычныя элементы набывалі як бы самастойную логіку развіцця, дынаміка якіх часта прыводзіла да супрацьлеглых вынікаў. Зліццё кананічнай літары і нацыянальнага духу і размежаванне этнічных супольнасцей па рэлігійным прынцыпе лагічна інтэрпрэтуецца ў рамках ісламскай канцэпцыі “мілет”. У дачыненні да старажытнарускай грамадскай думкі мы, вядома, можам канстатаваць толькі тыпалагічнае падабенства паміж мілетам і тымі працэсамі сімбіёзу этнічнай своеасаблівасці з асаблівасцямі рэлігійнага веравызнання, якія бяруць пачатак у гэтай культуры. Тым не менш тыя сацыяльныя перакананні, якія развіваліся ў рамках Кіева-Пячэрскага манастыра і іншых рэлігійных цэнтраў дамангольскай Русі, утрымлівалі тэндэнцыю на пераўтварэнне праваслаўнай рускай супольнасці са збору вернікаў, аб’ядна-

ных мэтамі выратавання, у нейкую палітычную супольнасць, якая часам называецца канфесіёнім, накіраваны перш за ўсё на рашэнне чыста зямных задач.

Заклучэнне. Паводле канцэпцыі нямецкага палітолага Карла Шміта, які лічыцца агульнапрызнаным аўтарытэтам у вобласці аналізу палітычных адносін, станаўленне палітычнага мае два аспекты: пазнавальны – ідэнтыфікацыя і пазначэнне ворага; валявы, дзейсны – рашэнне супрацьпаставіць сябе ворагу на аснове яго ідэнтыфікацыі. “У той момант, калі ў народа адсутнічае ці знікае здольнасць або воля ўсталёўваць адрозненне паміж ворагам і сябрам і карыстацца гэтым адрозненнем у сваіх мэтах, народ губляе сваё палітычнае існаванне, перастае існаваць палітычна” [7, с. 27]. Такім чынам, паводле Шміта, любая ідэалагічная канструкцыя павінна прапанаваць межы існавання той супольнасці, на якую яна распаўсюджваецца, у тым ліку і праз выразны падзел на яе сяброў і ворагаў. Вораг – гэта заўжды хтосьці чужы, хтосьці, хто ўяўляе пагрозу дадзенаму суб’екту або яго інтарэсам, сябар жа – саюзнік, памагаты ў дасягненні мэт. Пры гэтым трэба перасцерагаць чытача ад разумення тэрмінаў “вораг” і “сябар” у іх канкрэтна-пачуццёвым нападзенні. Толькі як прыватны выпадак гэтай схемы можна разглядаць вядомы бальшавіцкі тэзіс “Калі вораг не здаецца, яго знішчаюць”. Наяўнасць у ідэалогіі якой-небудзь лакальнай супольнасці падзелу свету па схеме “вораг – сябар” носіць па большай частцы абстрактна-філасофскі характар.

К часу знікнення Кіеўскай Русі мы можам гаварыць аб нараджэнні нейкага адасобленага палітычнага ўтварэння (пакуль цяжка знайсці яму адпаведную навуковую вывераную назву), якое свядома адрознівала сябе ад навакольных грамадстваў праз асобную мову (прыгадаем этнонім “немцы”) і асобную веру. Гэты феномен можа быць разгледжаны ў якасці аднаго з элементаў той спадчыны, якую пакінула Кіеўская Русь сваім нашчадкам. Калізія старажытнарускай айкумены, якая адбылася пасля нашэсця Батыя і спусташэння Кіева, высунула на першае месца этнічную еднасць і адціснула на другі план кананічныя рознагалосці, такім чынам яшчэ больш наблізіла рускую супольнасць да рамак гэткага мілету, своеасаблівай псеўданацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Археографическая Коммиссия. Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Археографическою коммиссиею: в 135 т. / Археографическая комиссия. – СПб.: Изд. Археографической комис., 1841. Vol. 1. Лаврентьевская летопись. – 392 с.
2. Попов, А.Н. Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений против латинян. (XI–XV в.) / А.Н. Попов. – М.: Тип. Т. Ристип. Т. Рис, 1875. – 418 с.
3. Послания митрополита Никифора / ред. В.В. Мильков. – М.: Ин-т филос. (Москва), 2000. – 123, [122] с.
4. Джаксон, Т.Н. Austr Í Götum: древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках / Т.Н. Джаксон. – М.: Яз. славян. культуры, 2001. – 207 с.
5. Фролов, Э.Д. Рождение греческого полиса / Э.Д. Фролов. – СПб.: С.-Петербург. ун-т, 2004. – 264, [261] с.
6. Владимирский-Буданов, М.Ф. Хрестоматия по истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – СПб.; Киев: Н.Я. Оглобин, 1889. – Vol. 1. – 346 с.
7. Schmitt, C. The concept of the political / C. Schmitt. – Chicago: University of Chicago Press, 1996. – XXVII, 111 p.

Пастыніў 01.09.2014

TRANSFORMATION IN THE GEOPOLITICAL ORIENTATION IN THE EARLY MEDIEVAL BELARUSSIAN SOCIAL AND POLITICAL THOUGHT

V. YEVAROUSKI

This article discusses the process of grasping by Eastern European medieval community its civilizational uniqueness during the eleventh – fifteenth centuries. It is traced the fusion of confessional affiliation and ethnic characteristics, which causes the appearance in this period the phenomenon of “medieval nationalism”. It was examined the connection of the development of this phenomenon with the change of the geopolitical structure, when the axis north – South changed to the West – East. After the disappearance of the Kieran Rus’, we may talk about the birth of a certain separate political unit that consciously distinguished themselves from the surrounding communities through on a separate language and their own faith. This phenomenon can be considered as one of the elements of the legacy of the Kieran Rus to their offspring. The Old Russian oecumene collision, which occurred after Mongol invasion and devastation of Kiev, put forward in the first place and the ethnic unity overshadowed the canonical differences. Thus, “the Russian people” became very close to the image of a pseudo-nation.